



“Azerbaycan” Gazetesine Göre Türk Ocakları Bakü Şubesi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1918-1920)

The Establishment and Activities of the Baku Branch of the Turkish Hearths According to the Newspaper Azerbaijan (1918-1920)

Oder ALİZADE (Sorumlu yazar / Corresponding author)

Dr., Khazar Üniversitesi, Beşeri Bilimler, Eğitim ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Tarih ve Arkeoloji Bölümü, oder.alizade@khazar.org, ORCID: 0009-0000-7004-5368

Mehmet Fatih SANSAR

Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal İlişkiler Ana Bilim Dalı, mehmet.fatih.sansar@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7439-2084

Özet

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin resmi yayın organı olan “Azerbaycan” gazetesi, 15 Eylül 1918 ile 28 Nisan 1920 tarihleri arasında yayımlanmış olup, ilk dört sayısı Gence’de, sonraki sayıları ise Bakü’de basılmıştır. Bu süre zarfında toplam 443 sayı yayımlanan gazete, dönemin siyasi, toplumsal ve kültürel gelişmelerini aktaran önemli bir basın organı olmuştur. 1920 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi ve Azerbaycan’da Sovyet rejiminin kurulmasıyla birlikte Azerbaycan gazetesinin yayın faaliyeti sona erdirilmiştir. “Azerbaycan” gazetesi, yalnızca Azerbaycan’daki gelişmeleri değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti’nde ve dünya genelinde meydana gelen siyasi ve toplumsal olayları da okuyucularına aktarmıştır. Türk Ocakları, 1918 yılından itibaren “Azerbaycan” gazetesinde kendine geniş bir yer bulmuş; İstanbul’daki faaliyetleri, Azerbaycan’da bir şube açılmasının önemi ve gerekliliği, toplum karşısındaki sorumlulukları ve üye kayıtları gibi konular gazetede ayrıntılı olarak işlenmiştir. Türk Ocakları’nın Bakü şubesi, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin işgal edilmesiyle birlikte 1920 yılında Sovyet yönetimi tarafından yeniden kapatılmıştır. Bu çalışmada, “Azerbaycan” gazetesinde Türk Ocakları ile ilgili yayımlanan haber, makale ve beyanatlar incelenerek, Azerbaycan basınında Türk Ocakları’nın nasıl yer aldığı, Azerbaycan Hükümeti’nin Türk Ocakları’na bakışı ve Bakü şubesinin faaliyetleri ele alınacaktır. Ayrıca, Azerbaycan Cumhuriyeti örneğinden hareketle Türk Ocakları’nın Türk Dünyasındaki yeri ve önemi de tartışmaya açılacaktır.

Anahtar kelimeler: “Azerbaycan” gazetesi, Türk Ocakları, Türk Ocakları Bakü Şubesi, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Milliyetçilik

Abstract

The newspaper Azerbaijan, the official publication of the Azerbaijan Democratic Republic, was published between September 15, 1918, and April 28, 1920. While its first four issues were printed in Ganja, the subsequent issues were published in Baku. With a total of 443

Atıf / Citation: Alizade, O., & Sansar, M. F. (2025). “Azerbaycan” Gazetesine göre Türk Ocakları Bakü Şubesi’nin kuruluşu ve faaliyetleri (1918-1920). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 25(2), 353-374. <https://doi.org/10.32449/egedid.1746180>



issues released during this period, Azerbaijan became a significant press organ that conveyed the political, social, and cultural developments of its time. The newspaper ceased publication in 1920 following the Soviet invasion of the Azerbaijan Democratic Republic and the establishment of Soviet rule in the country. Azerbaijan did not limit itself to reporting on domestic events alone; it also covered political and social developments in the Ottoman Empire and around the world. From 1918 onwards, the activities of the Turkish Hearths (Türk Ocakları) received considerable attention in the paper. Topics such as the organization's activities in Istanbul, the necessity and significance of opening a branch in Azerbaijan, its responsibilities toward society, and membership registration were discussed in detail. The Baku branch of the Turkish Hearths was closed in 1920 by the Soviet authorities following the occupation of the Republic. This study examines the news articles, commentaries, and declarations about the Turkish Hearths published in Azerbaijan, with the aim of analyzing how the organization was portrayed in the Azerbaijani press, the Azerbaijani government's perspective on it, and the activities of the Baku branch. Additionally, drawing from the case of the Azerbaijan Republic, the role and significance of the Turkish Hearths within the broader Turkic World will also be discussed.

Keywords: “Azerbaijan” Newspaper, Turkish Hearths, Turkish Hearths Baku Branch, Azerbaijan Democratic Republic, Nationalism

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler, tarihsel, kültürel ve dilsel bağlara dayalı olarak her dönemde özel bir mahiyet taşımıştır. 1918’de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin ilanı ile birlikte dönemin Osmanlı Devleti arasında imzalanan dostluk antlaşmaları ve Kafkas İslam Ordusu’nun Bakü’nün kurtuluşundaki rolü, bu kardeşliğin somut göstergeleridir. Türk Cumhuriyetleri arasında Azerbaycan, gerek coğrafi konumu gerekse tarihî bağları itibarıyla Türkiye’ye en yakın devlet konumundadır. Bu nedenle, diğer Türk Cumhuriyetleriyle karşılaştırıldığında Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler daha kapsamlı ve çok yönlü gelişmiştir (Nusretoğlu, 2022, s. 2). Bu tarihsel arka plan, Türk Ocakları’nın Bakü’deki faaliyetlerinin de anlamını derinleştirmiş, iki ülke arasındaki ortak kimlik bilincini güçlendirmiştir. Türk Ocakları, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Türk milliyetçiliğini ileriye taşımak, Türk kültürünü ve kimliğini koruyarak yeni nesillere aktarmak amacıyla 25 Mart 1912’de İstanbul’da kurulmuştur. Kurucuları arasında Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul ve Halide Edib Adıvar gibi dönemin önde gelen Türkçü aydınları bulunmaktadır. Akçura ve dönemin diğer Türkçülerinin katılımlarıyla bağımsız bir kültür derneği olarak kurulan Türk Ocağı, Türkçü dünya görüşüne yeni bir boyut kazandırmıştır (Sarıay, 1994, s. 118; Özdoğan, 2019, s. 166). Dönemin entelektüel ortamında gelişen bu hareket, Osmanlı Devleti’nin siyasi ve sosyal çalkantılar yaşadığı bir süreçte, Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde ilerlemesi gerektiği fikriyle şekillenmiştir (Seyhan, 2025, s. 148). Türk Ocakları’nın kurulduğu dönemde Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan işgallerle büyük bir çöküş sürecine girmiştir. Osmanlıcılık ve İslamcılık fikrinin başarısız olması ve imparatorluğun parçalanma dönemine dâhil olması, Türk milliyetçiliğini ön plana çıkarmıştır. Bu

bağlamda, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin de desteklediği Türk Ocakları, Türk kimliğini ve kültürünü yaşatma, milli bilinci güçlendirme ve modernleşme süreçlerine katkıda bulunmayı amaçlamıştır (Akyüz, 1986, s. 202; Sarıay, 1994, s. 21). Bu misyon doğrultusunda kurulan Ocaklar, yalnızca Osmanlı topraklarında değil, diğer Türk yurtlarında da büyük yankı uyandırmış, özellikle Azerbaycan’daki Türk aydınlarının ilgisini çekmiştir. Türk milliyetçiliğiyle yakından ilgilenen aydınlar basın yayın organlarını aktif olarak kullanmıştır. Öyle ki, Cumhuriyet öncesinde de Azerbaycan ve genel olarak Rusya Türkleri arasında dikkate değer bir basın-yayın hareketliliği mevcuttu. 1875-1917 yılları arasında Rusya Türkleri tarafından toplam 172 farklı isim altında gazete ve dergi yayımlanmış, bunların 60’ı Bakü’de, 23’ü ise Kazan’da basılmıştır (Nüsrətoğlu & Nəcəf, s. 1004) Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde basın-yayın faaliyetlerinin arttığı ve bu dönemde 200’den fazla gazete yayınlandığı bilinmektedir (Aşırılı, 2023, s. 299). Cumhuriyetin resmî yayın organı olarak kabul edilen *Azerbaycan* gazetesi, 15 Eylül 1918 tarihinde yayın hayatına başlamış ve 28 Nisan 1920 tarihine kadar aralıksız olarak okuyucularıyla buluşmuştur (Akarslan, 2024a, s. 78). Gazetenin ilk dört sayısı, o dönemde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin geçici başkenti olan Gence şehrinde yayımlanmış, cumhuriyetin başkentinin Bakü’ye taşınmasıyla birlikte, sonraki sayıları Bakü’de basılmaya devam etmiştir. Gence’deki yazıhanesi eski Bulatov Sokağı numara 26’da yerleşmiştir (Aşırılı, 2023, s. 314). 5. sayıdan itibaren Bakü’de yayınlanan *Azerbaycan* gazetesi toplamda 443 sayı yayınlanmıştır. Gazete, yalnızca haber kaynağı olmanın ötesine geçerek Azerbaycan Türk halkının siyasi, toplumsal ve kültürel yaşamına ışık tutan, halkı bilgilendiren ve milli bilinci pekiştiren önemli bir yayın organı hâline gelmiştir. Yayınlandığı dönemde Azerbaycan’ın bağımsızlık süreci, devlet yapılanması, eğitim, kültür, edebiyat ve dış politika gibi pek çok alandaki gelişmeler gazetenin sayfalarında yer bulmuştur. Aynı zamanda Türk dünyası ve İslam coğrafyasındaki olaylara da sıkça değinilerek geniş bir perspektif sunulmuştur. Ancak, 28 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin Ruslar tarafından işgal edilmesi (Akarslan, 2022, s. 11-12) ve ülkede Sovyet rejiminin resmen ilanı ile birlikte, *Azerbaycan* gazetesinin yayın hayatı da son bulmuştur. Sovyet yönetimi, Azerbaycan’ın bağımsız basın kuruluşlarını ortadan kaldırarak propaganda ağırlıklı yeni bir medya düzeni tesis etmiştir. Bu dönemde gazetenin editörlük görevini, Azerbaycan’ın kültürel ve siyasi yaşamında önemli roller üstlenmiş, aynı zamanda Türk dünyasında da tanınan isimler olan Ceyhun Bey Hacıbeyli, Şefi Bey Rüstembeyli, Üzeyir Bey Hacıbeyli ve Halil İbrahim gibi aydınlar yürütmüştür. Bu isimler, kaleme aldıkları yazılar ve benimsedikleri yayın politikasıyla Azerbaycan Türkünün bağımsızlık mücadelesine ve milli kimliğinin güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır. *Azerbaycan* gazetesi, bugün de dönemin ruhunu anlamak isteyen araştırmacılar ve tarihçiler için birincil kaynak niteliği

taşımaktadır. *Azerbaycan* gazetesi, transliterasiya yoluyla ciltler hâlinde yeniden yayımlanmıştır. Bu araştırmada, gazetenin hem özgün nüshaları hem de transliterasiya edilmiş ciltleri incelenmiştir (Azerbaycan, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025).

Türk Ocağı'nın Bakü'deki faaliyetlerine dair yapılan ve bu alandaki ilk araştırma niteliği taşıyan eser, Aşırılı'nın *Türk Ocağı Azerbaycan'da* adlı çalışmasıdır (2016). Bu çalışma, giriş bölümüne ek olarak “Azerbaycan'ın Bağımsızlık Savaşında Türk Ocağı'nın Desteği”, “Türk Ocaklarının Bakü'deki Faaliyetleri” ve “Azerbaycan'da Türk Ocaklarının Esas Kurucuları” başlıklarını içermektedir. Bu araştırmanın konuya dair yapılmış önceki çalışmadan temel farklı doğrudan Türk Ocaklarının Bakü şubesinin faaliyetlerine odaklanması ve söz konusu faaliyetleri, karşıya çıkan sorunları daha derinlemesine inceleme gayesi taşımasıdır. Bu çerçevede, Türk Ocağı'nın Bakü şubesine ilişkin tüm faaliyetler, dönemin siyasal gelişmeleriyle birlikte değerlendirilmiş ve her biri ayrı başlıklar altında incelenmiştir. İlk olarak şubenin kuruluş süreci ele alınmış, kuruluş aşamasına giden tarihsel zemin ve karşılaşılan güçlükler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından, şubenin yürüttüğü faaliyetler, Sosyalist İşçi Kulübü ile yaşanan yerleşke sorunu ve faaliyetlerinin durdurulması süreci ayrı bir inceleme konusu yapılmıştır. Bunun yanı sıra, Ocağın yeniden açılmasına yönelik girişimler ve son aşamada *Azerbaycan* gazetesinde Türk Ocakları Genel Merkezi hakkında yayımlanan haberlere de yer verilmiştir.

1. Türk Ocakları Bakü Şubesinin Kuruluşu

Türk Ocakları kısa sürede Osmanlı sınırlarını aşarak Türk dünyasında da büyük ilgi uyandırmıştır. Bu ilginin belirgin olduğu en önemli noktalardan biri, Türk Ocaklarının Bakü'de şubesinin açılması ve faaliyetleridir. Bakü şubesinin kuruluş süreci, dönemin siyasi atmosferi ve Azerbaycan'daki milliyetçi hareketlerin gelişimiyle doğrudan ilişkilidir. Azerbaycanlı Türk aydınlarının Türk Ocakları ile teması, henüz Ocağın İstanbul'da kurulduğu ilk yıllara dayanmaktadır. 1908 yılında kurulan Türk Derneği ve 1911 yılında yayımlanmaya başlayan *Türk Yurdu* dergisi gibi oluşumlar, Osmanlı ve Rusya'daki Türk aydınlarını ortak bir kültürel platformda buluşturmuştur. Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura ve Ali Bey Hüseyinzade gibi aydınlar, Türkçülük fikrinin yayılmasında ve Azerbaycan'daki entelektüel hareketlerin güçlenmesinde önemli roller oynamışlardır. Bu aydınlardan Ali Bey Turan, Ahmet Bey Ağaoğlu ve Nasip Bey Yusufbeyli Türk Derneği'ne üye olmuşlardır (Akçuraoğlu, 2009, s. 459). Türk Derneği ve *Türk Yurdu* dergisinin kurulmasında iştirak eden Ahmet Bey Ağaoğlu'nu 1912 yılında Türk Ocağı'nın müessisleri arasında olduğunu görüyoruz (Akçuraoğlu, 2009, s. 468). Türk Yurdu Derneği zamanla feshedilerek, Türk Ocaklarına katılmış ve derneğin yayın organı olan *Türk Yurdu* dergisi de Ocağın yayın organı olmuştur (Aydın, 2010, s. 166). Türk Ocaklarının yayın organı olan *Türk Yurdu* dergisinin 1911'de kurulmasında da yine Ali Bey

Turan ve Ahmet Bey Ağaoğlu’nu görmekteyiz (Akçuraoglu, 2009, s. 460-461). Georgeon, *Türk Yurdu* dergisinin Akçura ve Ağaoğlu yönetiminde çok açık “Pan-Türkist” bir çizgi takip ettiğini belirtmektedir (2023, s. 29). Ancak bu çizgi Türk Ocaklarının tüm faaliyetinin kapsamına girmemektedir. Türk ocakları dönemin şartlarında daha çok Anadolu Türklüğünün sorunlarına odaklanmıştı.

Türk Ocakları XX. yy.’ın başlarında Türk dünyasından gelen aydınların uğrak yeri olmuştur. Bu dönemde kurulan örgütler içerisinde en etkilisi ve faal olanı Türk Ocağı idi (Landau, 1999, s. 63). Bu bağlamda, 1918’de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin kurulması (ARDA, f. 894, siy. 10, iş. 192), Türk Ocaklarının Azerbaycan’da bir şubesinin açılmasını teşvik eden önemli bir gelişme olmuştur. Meyer, Türk Derneği’ni Osmanlı ve Rusya Türklerinin birlikte bir örgüt oluşturmalarına yönelik ilk çabalardan biri olarak değerlendirmektedir (Meyer, 2021, s. 173). Türk Ocaklarının Osmanlı coğrafyası dışındaki Türk coğrafyasına yönelik faaliyetleri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bakü’de bir şube açılması girişimi bu bakımdan dikkat çekicidir. Hamdullah Suphi, Türk Ocaklarının Türkistan ve Çin’de Ocaklarının olduğunu ve düşman tarafından kapatılıncaya kadar faaliyet yürüttüğünden bahsetmektedir (Tanrıöver, 1987, s. 99). Türk Ocakları 1918 yılına gelindiğinde, 35 şubeye ulaştığı ve bunlardan birinin de Bakü Şubesi olduğu belirtilmiştir (Sarınay, 1994, s. 134) Fakat Türk Ocakları’nın 1918 yılı kongresi 14 Haziran - 11 Temmuz tarihleri arasında yapılmış olup, bu tarihlerde henüz Bakü Şubesi kurulmamıştı. Muhtemelen Bakü’de Azerbaycanlı Türk aydınlarının girişimleri haber alınmıştı. Zira aşağıda da görüleceği gibi Bakü Şubesinin açılması yönündeki faaliyetler Eylül ayında resmi olarak başlatılmıştır.

Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, Osmanlı Devleti ve Azerbaycan arasındaki kültürel ve siyasi ilişkilerin güçlenmesi amacıyla bir dostluk antlaşması imzalanmış (BOA, HR. SYS, nr. 2372/1/7; Akarslan, 2024b, s. 138; BOA, HR. SYS. nr. 2398/2; BCA, fon kodu: 930-1-0-0, yer kodu: 3-39-1) akabinde ise Bakü’de bir Türk Ocağı şubesinin açılması gündeme gelmiştir. Bu antlaşma, Azerbaycan Cumhuriyeti açısından uluslararası bir dönüm noktası olmuştur (İme, 2025, s. 8). Kafkas İslam Ordusu’nun 15 Eylül 1918’de Bakü’yü işgalden kurtarmasının ardından (ARDA, f. 897, op. 1, d. 22a, l. 4; Akarslan, 2025, s. 276), Azerbaycanlı Türk aydınları Türk Ocakları’nın bir şubesinin Bakü’de kurulmasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır. 24 Eylül 1918’de Ahmet Cevat, Abdullah Şaik, Veli Mikayılzade, Abbasgulu Kazımzade ve Tağı Nağızade gibi Azerbaycanlı aydınlar, Bakü Şehir Komutanlığı’na başvurarak Türk Ocağı’nın resmen açılması için izin istemişlerdir (AXC Ensiklopediyası, 2005, s. 415). Dönemin Azerbaycan İçişleri Bakanı Behbud Han Cavanşir, bu talebe olumlu yanıt vermiş ve şubenin kuruluş süreci başlamıştır. Ancak, Ocağın resmî olarak faaliyete geçmesi çeşitli bürokratik engellerle karşılaşmıştır. *Azerbaycan* gazetesinin 5 Şubat 1919 tarihli sayısında Resulzade, şubenin açılma

sürecinde ciddi zorluklarla karşılaştığını ve bu sürecin uzun sürdüğünü bildirmiştir (Azerbaycan, 1919, № 6). Türk Ocakları Bakü şubesinin kuruluş aşaması resmi olarak başlatılmış olmasına rağmen, İstanbul'daki genel merkezden şube açılması konusunda bir yazışma yapıldığı veya genel merkezden izin alınıp alınmadığı bilgisine rastlanılmamıştır. Türk Ocakları Bakü Şubesi'nin açılması süreci resmen başlatıldıktan sonra, resmi onay gelmeden Ocağın kullanacağı bina ve konferans salonu ayarlanarak faaliyetlerine fiilen başlamıştır.

Türk Ocakları Bakü şubesine üyelik meselesi de yine gazete aracılığıyla duyurulmuştur. 7 Kasım 1918 tarihli sayıda, Türk Ocaklarına üye olmak isteyenlerin başvuru yapabilecekleri yer ve saatlere ilişkin detaylı bir ilan yayımlanmıştır (Azerbaycan, 1918, № 33). İlane göre, üyelik başvuruları her gün sabah 10.00 ile öğle 13.00 ve öğleden sonra 16.00 ile 18.00 saatleri arasında kabul edilmektedir. Başvuruların, Nikolayevski Sokağı'nda bulunan Hüseyinov'un mülkündeki, daha önce "Raboçi Klub" (İşçi Kulübü) olarak kullanılan binada yapılacağı belirtilmiştir. Söz konusu üyelik ilanı, gazetenin 10 ve 12 Kasım tarihlerinde yayımlanan sayılarında da tekrarlanmıştır (Azerbaycan, 1918, № 35, 37). Öte yandan, 14 Kasım 1918 tarihli 39. sayıda, Ahmet Cevad Bey'in "Türk Ocağı" başlıklı yazısı yayımlanmıştır. Ahmet Cevad Bey, Türk Ocağı'nın Bakü'de açılmasına öncülük eden aydınlardan biri olarak, yazısında Ocağın faaliyetlerine başlamasına rağmen resmi açılış töreninin gecikmesine duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir (Azerbaycan, 1918, № 39). Cevad Bey, bu gecikmenin temel nedeninin üye sayısının yetersizliği olduğunu ifade etmiş ve bu durumu aşmak adına gençleri Türk Ocakları etrafında birleşmeye davet etmiştir. Ayrıca, yazısında, vatanın gerçek anlamda refaha kavuşmasının yalnızca askeri güçle veya hükümet politikalarıyla değil, toplumun tüm kesimlerinin aktif katılımıyla mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Ahmet Cevad Bey, yazısında ayrıca, Resulzade tarafından Türk Ocağı'nda düzenlenecek ilk konferansın önemine değinerek, bu etkinliğin duyurusunu yapmıştır. Türk Ocaklarının Bakü şubesinde gerçekleştirilecek yönetim kurulu seçimlerine ilişkin duyurular da gazete sayfalarında yer almıştır. 29 Kasım 1918 tarihli sayıda, Türk Ocağı'nın 6 Aralık 1918 tarihinde saat 10:00'da genel toplantısının yapılacağı ve yeni yönetim kurulunun seçileceği ilan edilmiştir (Azerbaycan, 1918, № 52). Söz konusu duyuruda, tüm Ocak üyelerinin toplantıya katılım göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Bu ilan, 3 ve 6 Aralık tarihlerinde yayımlanan gazete sayılarında da tekrar edilmiştir (Azerbaycan, 1918, № 55, 57). Fakat gazetenin sonraki sayılarında genel kurul toplantısını yaptığına dair bir habere rastlanmamıştır. Ahmet Cevad Bey'in yazısında belirttiği gibi, birkaç yüz bin süngü ve birkaç bakanın toplumda kalıcı bir refah sağlayamayacağını, ancak insanların bir araya gelerek çalışmasıyla gerçek saadetin mümkün olacağını vurgulaması, bu düşüncüyü desteklemektedir. Bakü Türk Ocağı'nın üye kazandırma çabaları, aynı zamanda bir meşruiyet arayışıdır. Zira bölgede Sosyalist eğilimli gruplar güçlü

bir varlık göstermekte ve Batı emperyalizminin baskısı hissedilmektedir. Böyle bir ortamda, Türk Ocağı'nın güçlü bir kitle tabanı oluşturması, varlığını sürdürebilmesi açısından hayati öneme sahiptir.

Türk Ocakları ile ilgili *Azerbaycan* gazetesindeki ilk haber 7 Ekim 1918 yılında yayınlanan 8 no'lu sayısında verilmiştir. Gazete editörlüğü tarafından imzasız olarak verilen bu yazıda Ocağın maksat ve meramı kısa bir şekilde ifade edilmektedir (Azerbaycan, 1918, № 8). Yazıda, Türk Ocaklarının Azerbaycan'da faaliyete başlamasının, Türk milletini ahlaki-maişet ve irfanca yükseltmek, Osmanlı Türkleri ile Azerbaycan Türklerinin birbirine kaynaşmasını temin etmek maksadı ile yapıldığını ve aydınların bu hususta çok önceden karar aldıkları ifade edilmektedir. Bu kısa tanıtım yazısında aynı zamanda Ocağın faaliyetinin katien siyasetle uğraşmak olmadığı, Ocağın Azerbaycan'daki nizamnamesinin İstanbul'da kabul edilenle aynı olduğunu ve Baş Kumandanlık tarafından Ocağın faaliyetine izin verildiği bildirilmektedir. Gazetenin 15 Ekim 1918'de yayımlanan sayısında Rza Zaki'nin (AXC Ensiklopediyası, 2005, s. 323) imzası ile yayınlanan *Milli Terbiye* başlıklı yazıda, Türk Ocaklarının hangi hedeflere yönelmesi gerektiği ve Ocağın kurulmasının önemi ifade edilmektedir. Zaki Bey, bir milletin ne ölçüde kendi dilinde, kendi ruhunda, kendi kanında ve kendi geleneklerinde terbiye almış olursa, o nispette kendisini seveceğini belirtmekte ve bu hakikati idrak eden milletlerin millî ocaklar tesis ettiklerini ifade etmektedir (Azerbaycan, 1918, № 15). Yazıda millî ocakların kurulmasının önemine vurgu yapıldıktan sonra, yakın günlerde Bakü'de tesis edilecek olan Türk Ocaklarının bu acı hakikatleri düşünmesi, Azerbaycan Türklerinin milli terbiyeleri, milliyet hislerinin uyanması hususunda ve Türklük gibi büyük bir gayenin yayılmasına tüm gücü ile çalışması gerektiği ifade edilmektedir. Türk Ocağının, Azerbaycan Türklüğü karşısında görevleri bu şekilde ifade edildikten sonra ise Türk dünyasına yönelik de bir gayenin beklenildiği vurgulanmaktadır. Zaki Bey, Türk Ocağının hakiki bir Türk Ocağı olmak isteyeceği takdirde, Türk âlemine el uzatması, Türk âlemine dair kitaplar yayımlaması, Türk kahramanlarının, edip ve şairlerinin abidelerini yapması, onların millet ve milliyet uğrunda bıraktığı eserleri, gösterdikleri fedakârlıkları düzenledikleri toplantılarda millet fertlerine tanıtmayı gerektiğini ateşli bir dille ifade etmektedir. Zaki Bey'in bu yazısında Azerbaycan Türk aydınının simasında, Türk Ocaklarından beklenen misyon samimi bir surette ifade edilmiştir.

Gazetenin 3 Mart 1919 yılında yayımlanan sayısındaki *Teşkilatlarımız* başlıklı yazıda yine Türk Ocaklarının toplum hayatındaki yeri ve önemi öne çıkarılmıştır. Mirzebala Mehmetzade tarafından yayınlanan yazıda, Mart faciası ve ondan sonra gelen istiklal ve Bakü'nün düşman işgalinden azad edilmesinden sonra bir sıra milli teşkilatların faaliyetlerini durdurdukları bildirilmektedir (Azerbaycan, 1919, № 127). Mehmetzade, yeni kurulmuş devletin işleyişini hızlandırmak, yükünü hafifletmek ve toplumun kültürel ve siyasi hayatını

zenginleştirecek milli teşkilatların kurulması gerektiğini ifade etmekte ve bu hususta Türk Ocakları teşkilatının faaliyetinden bahsetmektedir. Mehmetzade, Türk Ocaklarının Azerbaycan'daki faaliyetinin önemini ifade etmekle birlikte, Ocağa yönelik yapıcı eleştirilerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Geçmişte ve gelecekte Türk Ocağı kadar önem ve değer taşıyabilecek başka bir medeni kuruluşunun olduğunu düşünmüyorum. Bir kere dikkat edelim: parça parça olmuş, bağımsız milletler haline gelmiş Türk halkını dil, his, edebiyat ve tarihçe umumileştirmeyi, medeni bir Türk milleti yaratmak vazifesini uhdesine alan bir cemiyet ağır ve mühim maksatla çalışmış olur. Fakat umumi cemiyetlerimizde olan umde noksan maksatta değil, üyelerin zayıflığındadır. O noksan burada da ortaya çıkmıştır. Türk Ocağı bu vakte kadar öz işinde hiç hareket etmiyor, hâlbuki kitlemizin hissini, düşünce ve dileğini tashih etmek, ülkemizde Türk medeniyeti yaratmak vazifesini taşımaktadır.”

Gazetenin 5 Haziran 1919 yılında yayınlanan sayısında, Hasan M. Oğlu imzası ile yazılan yazıda, Osmanlı'da Türk Ocaklarının kurulması ile intibah ve milli hareketin geniş bir surette yayıldığı ifade edilmektedir (Azerbaycan, 1919, № 196). Gazetenin 22 Ağustos 1919 yılında yayınlanan sayısında ise Türk Ocağı müessislerinden Tahsin imzası ile yazılan kısa bir duyuruda, Azerbaycan'da Türklük ve İslam'ın terakki ve yüceltilmesi için Türk Ocaklarının tesis ve açılacağı, bu hususta hükumete müracaat edildiği bildirilmektedir (Azerbaycan, 1919, № 258). Bakü'de Türk Ocağının açılması ile ilgili faaliyetler 1918 yılının Eylül ayından itibaren başlamış olsa da, bu haberden anlaşıldığı kadarıyla 22 Ağustos 1919 tarihinde henüz Ocağın resmi açılışı yapılamamıştır. Buna rağmen, aşağıdaki başlıklarda da görüleceği üzere Türk Ocağı Azerbaycan Şubesi fiili olarak etkinliklerine yürütmüştür.

2. Bakü Türk Ocağı Şubesi'nin Faaliyetleri

Türk Ocakları'nın Bakü şubesi, faaliyet gösterdiği süre zarfında yalnızca kültürel ve sosyal etkinliklerin düzenlendiği bir merkez olmanın ötesinde, dönemin önde gelen şahsiyetlerinin ve çeşitli kuruluşların toplantılarına da ev sahipliği yapan önemli bir entelektüel mekân hâline gelmiştir. Ocakta gerçekleştirilecek her etkinlik öncesinde, dönemin basın organları aracılığıyla gerekli duyurular yapılmakta, böylelikle hem aydın çevreler hem de şehir halkı bu toplantılara davet edilmiştir. Bu etkinliklerden biri, Türkiye'den Bakü'ye gelen Türk aydınlarından Ruşen Eşref Bey'in vermesi planlanan konferanstır. *Azerbaycan* gazetesinin 27 Ekim 1918 tarihli sayısında Ruşen Eşref Bey'in (Sağlam, Atatürk: 2025) Türk Ocağı binasında bir konferans verdiği haberine yer verilmiş; ancak aynı haberde, söz konusu konferansın yeterince duyurulmadığı eleştirisi yapılmıştır. Haberde, bu yetersiz duyuru nedeniyle konferansı dinlemek isteyen pek çok kişinin salona ulaşamadığı, ayrıca subaylar ve dönemin ileri gelenleri arasında da katılımın olmadığı ifade edilmiştir (Azerbaycan, 1918, №

23). Bu eleştiri, *Azerbaycan* gazetesinde Türk Ocakları’nın faaliyetlerine yönelik yayımlanan ilk tenkit yazısı olması bakımından dikkat çekicidir. Söz konusu eleştiri, Ocağın kamuoyuna ulaşma konusundaki zayıflıklarını ve etkinlik organizasyonunda yaşadığı aksaklıkları ortaya koymaktadır.

Öte yandan, *Azerbaycan* gazetesinin 13 Kasım 1918 tarihli sayısında, 15 Kasım günü saat 18.00’de Türkiye’den dönmüş olan Resulzade’nin *Türkiye Hatıratı* başlıklı bir konferans vereceği ilan edilmiştir (Azerbaycan, 1918, № 38). Duyuruda, etkinliğin ücretli olduğu ve giriş bedelinin 2 Manat olarak belirlendiği bilgisi de yer almaktadır. Bu durum, Türk Ocakları’nın bazı faaliyetlerini, maddi sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla ücretli düzenlediğini göstermesi açısından önemlidir. Resulzade’nin bu konuşmasının tam metni, *Azerbaycan* gazetesinin 17, 21 ve 22 Kasım 1918 tarihli sayılarında yayımlanmıştır (Azerbaycan, 1918, № 42, 46, 47). Bu yayın dizisi, söz konusu konferansın yalnızca bir günü kapsayan sıradan bir etkinlik olmadığını; toplumda geniş yankı uyandıran, ilgiyle takip edilen ve uzun süre tartışılan bir entelektüel faaliyete dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Bakü’deki Türk Ocakları’nın faaliyetleri, dönemin basın organlarına da yansıtacak kadar etkin ve dikkat çekici olmuştur. Ancak organizasyondaki eksiklikler ve iletişim sorunları, bazen bu önemli faaliyetlerin geniş kitlelere ulaşmasını zorlaştırmıştır.

Gazetenin 11 Kasım 1918 tarihli sayısında, Talebeler İctiması adlı öğrenci topluluğunun 15 Kasım günü saat 16.00’da bir toplantı düzenleyeceği duyurulmuştur (Azerbaycan, 1918, № 36). Bu durum, dönemin gençlik örgütlerinin düzenlediği toplantıların genellikle belirli merkezlerde gerçekleştirildiğini ve bu tür etkinliklerin basın aracılığıyla duyurulduğunu göstermektedir. Nitekim Türk Ocağı tarafından düzenlenen konferanslar da benzer şekilde gazetelerde ilan edilmekteydi. Türk Ocağı’nın bulunduğu bina, yalnızca bu kuruluşun faaliyetlerine ev sahipliği yapmakla kalmamış, aynı zamanda farklı siyasi ve toplumsal örgütler tarafından da aktif olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, o dönemde binada sıklıkla etkinlik düzenleyen örgütlerden biri de Azərbaycan İctimaiyyuni-İnqilabiyyun olarak bilinen Sosyalist Devrimciler Fırkası olmuştur. Söz konusu fırkanın düzenlediği etkinlikler hakkında yapılan duyurularda, toplantıların Türk Ocağı binasında gerçekleştirileceği açıkça belirtilmiştir. Gazete arşivlerinde yapılan incelemeler, Sosyalist Devrimciler Fırkası’nın 1918 yılı içerisinde Türk Ocağı binasında çeşitli etkinlikler gerçekleştirdiğini doğrulamaktadır. Özellikle, bu etkinliklere ilişkin duyuruların 25 Kasım, 2 Aralık, 5 Aralık, 6 Aralık ve 10 Aralık tarihlerinde yayımlanan sayılarında yer aldığı tespit edilmiştir (Azerbaycan, 1918, № 49, 54, 56, 57, 61). Bu veriler, dönemin siyasi ve toplumsal yapısı içinde farklı ideolojik grupların aynı mekânı ortak bir etkinlik alanı olarak kullandığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Dönemin basın organında yer alan bu tür duyurular, sadece belirli toplantıların tarihlerini bildirmekle kalmamış, aynı

zamanda şehirdeki entelektüel ve siyasi atmosfer hakkında önemli ipuçları sunmuştur. Türk Ocağı ve diğer toplumsal-siyasi örgütlerin aynı mekânda faaliyet göstermesi, maddi ve siyasi zorlukların oluşturmuş olduğu şartların sonucudur. Bu bağlamda, Türk Ocağı binasının yalnızca milliyetçi bir hareketin merkezi olmanın ötesinde, farklı ideolojik kesimlerin bir araya gelebildiği önemli bir toplumsal ve kültürel mekân işlevi gördüğü söylenebilir. Türk Ocakları Bakü şubesi kısa sürede önemli bir kültürel, entelektüel ve siyasi merkez haline gelmiştir. Ancak, bu süreç birçok zorluk ve engelle karşılaşmıştır. Türk Ocakları, bir yandan Türkiye ve Azerbaycan arasındaki bağları güçlendirmeye çalışırken, diğer yandan dönemin siyasi belirsizlikleri ve ideolojik çatışmaları içinde varlığını sürdürmek için mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bakü'deki Türk Ocakları'nın faaliyetlerine dair elde edilen veriler, bu kuruluşun yalnızca kültürel etkinlikler düzenleyen bir yapı olmadığını, aynı zamanda Azerbaycan'daki Türkçü hareketin örgütlenmesi, gençlerin eğitilmesi ve Türk dünyasının entegrasyonuna yönelik bir misyon üstlendiğini göstermektedir. Resulzade'nin *Türkiye Hatıratı* (Azerbaycan, 1918, № 42, 46, 47) başlıklı konferansı, Türk Ocakları'nın dönemin Türkiye'si ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri güçlendirme amacını açıkça ortaya koymaktadır. Bu tür etkinlikler, Osmanlı-Türk aydınları ile Azerbaycanlı Türk entelektüeller arasında fikir alışverişini teşvik etmiş ve ortak bir Türk kimliği oluşturma sürecine katkıda bulunmuştur. Talebeler İctiması gibi gençlik gruplarının toplantılarını Türk Ocağı binasında gerçekleştirmesi, Ocağın gençleri eğitime ve bilinçlendirme konusunda önemli bir misyon üstlendiğini göstermektedir. Türk Ocakları, gençleri Türkçü ideoloji doğrultusunda yetiştirmeyi ve onların toplumsal olaylara daha bilinçli bir şekilde katılımını sağlamayı hedeflemiştir (Seyhan, 2024, s. 130-131) .

Türk Ocaklarının Azerbaycan'daki faaliyetleri, özellikle Zaki Bey gibi aydınların yazılarıyla şekillenmiş ve bu kurumun Türk dünyasının birleştirici unsuru olması gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Türk Ocakları, milli şuurun uyanmasını sağlamak, eğitim ve kültürel faaliyetler yürütmek gibi hedeflerle hareket etmiş, ancak üyelerinin yetersizliği ve teşkilat yapısındaki eksiklikler nedeniyle eleştirilere de maruz kalmıştır. Buna rağmen, 1918'den itibaren basında yer alan haberler ve değerlendirmeler, Türk Ocaklarının Azerbaycan'daki önemini ve milli hareket üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Türk Ocakları, yalnızca bir toplumsal kuruluş olmanın ötesinde, Türk milletinin birlik ve beraberliğini pekiştiren, dil, edebiyat ve tarih bilincini geliştiren bir meşale olmuştur. Özellikle Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecinde ve Osmanlı ile ilişkilerinde bir kültürel bağ olarak işlev görmesi, bu teşkilatın tarihi rolünü daha da anlamlı kılmaktadır.

3. Bakü Türk Ocağının Sosyalist İşçi Kulübü İle Yerleşke Sorunu ve Faaliyetinin Durdurulması

Türk Ocaklarının Bakü'deki adresi, Nikolayevski Sokağı'nda yer alan Hüseyinov'a ait mülk içerisinde, daha önce Raboçi Klub (İşçi Kulübü) olarak kullanılan binada bulunmaktadır. Bu adres, Ocak üyelikleri ile ilgili duyurularda da belirtilmiştir. Türk Ocaklarının faaliyet gösterdiği söz konusu bina, günümüzde Azerbaycan Anayasa Mahkemesi'nin yerleştiği yerde bulunmaktaydı. Ocağın yerleşkesine dair ilk sorun gazetenin 27 Kasım 1918 yılında yayımlanan sayısında verilmiştir (Azerbaycan, 1918, № 50). *Azerbaycan* gazetesinin bu sayısında dönemin sendikalar konseyi sayılan Kəsbkarlar İttifaqı'nın, Türk Ocağına müracaat ederek İşçi Kulübü'nü ve eşyalarını geri vermeyi teklif ettiğini öğreniyoruz. Bu müracaat üzerine ise Türk Ocağı sendikalar konseyini müzakere yapmaya davet etmiştir. Bu kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Türk Ocaklarının faaliyet gösterdiği yerin İşçi Kulübüne ait olduğu iddia edilmekte ve Ocak yönetiminin yerleşkeyi ve eşyaları klübe devretmesi istenilmektedir. Gazetenin yine aynı yılın 29 Kasım'ında yayımlanan sayısında, Türk Ocağı adıyla verilen kısa duyuruda, Ocağın bulunduğu yerleşkenin İşçi Kulübünün Sendikalar Konseyine ait olduğu, bu durumun Türk Ocağı tarafından kabul edildiği belirtilmekte ve İşçi Kulübü ile birlikte çalışılması teklif edilmektedir (Azerbaycan, 1918, № 52). Bu veriden anlaşılabileceği üzere, Türk Ocağının faaliyet gösterdiği mekan resmi olarak Ocağı tahsis edilmemiştir. Gazetenin yine aynı yılın 1 Aralık tarihinde yayımlanan sayısında yayınlanan duyuruda, İşçi Kulübü'nün Türk Ocağının ilgili teklifini kabul etmediği ve klübün yerleştiği evin ve eşyalarının Ocaktan geri alınması için müzakerelerin başlatılacağı bildirilmektedir (Azerbaycan, 1918, № 53).

Gazetenin 19 Aralık 1918 yılında yayımlanan sayısında, editörler tarafından “Türk Ocağı” başlığı ile yayımlanan yazıda, Ocağın yerleşke sorununa dair açıklama verilmekte ve Ocağın bulunduğu binanın kime ait olduğuna dair müzakerelerde, Türk Ocağının hakları savunulmaktadır (Azerbaycan, 1918, № 68). Bu yazıda, Bakü Belediye reisinin kararı ile Bakü Türk Ocağı'nın kullandığı binanın İşçi Kulübü'ne verildiğini öğreniyoruz. Haberde ayrıca Azerbaycan Cumhuriyetinin Bakü'de faaliyet göstermesinden önce orda hüküm süren Bolşevik yönetiminin, Türk Ocağının bulunduğu binayı İşçi Kulübü'ne verdiği, Cumhuriyet kurulduktan sonra ise söz konusu binada Türk Ocağının yerleştiği yazılmaktadır. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasının ilgili maddeleri gereğince İtilaf Devletleri adına İngiliz Generali Tomson 17 Kasım 1918'de ordusuyla birlikte Bakü'ye dahil olmuş (ARDA, f. 897, op. 1, d. 22, l. 21-22) ve 1919 yılının Ağustos ayına kadar bölgede kalmıştır. Tomson, Bakü'de olduğu sürede, ülkedeki tüm siyasi ve sosyal olaylara müdahalede bulunmuştur. Türk Ocağının Bakü'deki faaliyeti de İngiliz müdahalesinin tesirine maruz kalmıştır. *Azerbaycan* gazetesinin yukarıda belirtilen sayısında

bildirildiği üzere İşçi Kulübü, Tomson'a müracaat ederek Türk Ocağının onların binasını zorla tutmuş olduğu yönünde yanlış bir bilgi vermiştir. Buna mukabil Türk Ocağı kurucularından Abbaskulu Kazımzade'nin (AXC Ensiklopediyası, 2005, II Cilt, 83), Tomson'a bir maruzatta bulunmuştur. Kazımzade'nin maruzatının metni aşağıdaki gibidir:

“Türk Ocağı'nın şu anda Nikolayevski Caddesi ile Dumski Meydanı köşesindeki Hüseyinov kardeşlerinin mülkünü işgal ettiği huzuru âlinize arz olunur. Bu mülkü işgal etmesi mülk sahiplerinin ve işletmecisi Tsukuladze'nin rızasıyla idi. Böylece Tsukuladze söz konusu binayı 1915 yılında 10 yıllığına kiraladı. Bakü Belediye reisi söz konusu daireyi boşaltıp İşçi Kulübü'ne vermeyi teklif ettiğinden, söz konusu emrin uygulanmasının ayın 15'ine kadar ertelenmesi için Bakü Belediyesine emir ve irade vermeniz rica olunur. Bu süre zarfında söz konusu mülkün kiralınması için gerekli sözleşmeyi sunacağız.”

İşçi Kulübü'nün Türk Ocağını İngiliz Generali Tomson'a şikayet etmesi, Ocak yönetiminin tahliyenin ertelenmesi için yine Tomson'a yazarak mücadele istemesi, Bakü'de bulunan İngilizlerin sosyal hayatta ne kadar etkin müdahale ettiklerini göstermektedir. Bu durumda İngiliz baskısı altında hakimiyet alanları kısıtlanmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti yönetiminin ise herhangi bir müdahalede bulunmadığı görülmektedir. İngilizlerin Bakü'de olması sebebiyle Türk Ocakları Bakü Şubesi de tedricen faaliyetine ara vermek zorunda kalmıştır (Aşırılı, 2016, s. 34). Bakü'de olduğu gibi, İstanbul'daki Türk Ocakları da İngiliz baskısına maruz kalmış ve İngiliz Konsolosluğunun doğrudan müdahalesi sonucu süresiz olarak kapatılmıştır (Nalbantyan, 2011, s. 39). Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte ortaya çıkan mütareke döneminde Türk Ocaklarının etkinlikleri sekteye uğramış ve *Türk Yurdu* dergisi yayına ara vermek zorunda kalmıştır (Önen, 2005, s. 187).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti hâkimiyeti Bakü'de tesis edilmeden önce, sosyalist ideolojiyi destekleyen gruplar, çeşitli mülklere el koyarak bunları işçi örgütlerine veya sosyalist derneklere tahsis etmiştir. İşçi Kulübü de bu süreçte, söz konusu binayı kullanma hakkını elde etmiştir. Ancak, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, milliyetçi aydınlar ve sivil toplum kuruluşları bu tür sosyalist grupların etkisini azaltmaya çalışmış, bu da Türk Ocağı gibi kuruluşların Bakü'de daha fazla etkinlik göstermesine olanak tanımıştır. Bununla birlikte söz konusu dönemde genç bir devlet olan Azerbaycan Cumhuriyeti, iç siyasi çekişmeler, dış baskılar ve İngilizlerin doğrudan yönetim etkisi altında olduğu için birçok konuda bağımsız karar alamamıştır. Türk Ocağı ile İşçi Kulübü arasındaki bu anlaşmazlıkta da devletin doğrudan bir yönlendirme yapamaması, bölgedeki güç dengesinin hâlâ yabancı aktörler tarafından belirlendiğini göstermektedir. Türk Ocağı'nın Bakü'de karşılaştığı bu yerleşke sorunu, dönemin sosyo-politik yapısını anlamak açısından son derece önemlidir.

Bu olay, Bakü'deki Türk milliyetçi hareketleri, Sosyalist işçi hareketleri, Sosyalist kuruluşların kalıntıları ve İngiliz işgalinin toplumsal hayata etkileri arasındaki güç mücadelesini açıkça yansıtmaktadır. Bakü Türk Ocağı ile Sosyalist İşçi Kulübü arasındaki yerleşke sorunu, yalnızca bir mülkiyet anlaşmazlığı olmanın ötesinde, dönemin siyasi, sosyal ve uluslararası ilişkilerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasının hemen ardından, Osmanlı-Türk etkisi ve Türk milliyetçiliğinin bölgede güçlenme çabaları, farklı ideolojik gruplarla çatışmalara yol açmıştır. Bu bağlamda, Türk Ocağı'nın faaliyet gösterdiği bina üzerindeki tartışmalar, milliyetçi aydınlar ile sosyalist eğilimli işçi hareketleri arasındaki mücadelenin bir örneği olarak görülebilir. Bakü Türk Ocağı'nın karşılaştığı bu yerleşke sorunu, milliyetçi hareketlerin faaliyetlerini sürdürebilmek için nasıl büyük zorluklarla karşılaştığını gözler önüne sermektedir. İşçi Kulübü gibi sosyalist gruplar ve sendikalar, Bolşevik desteğiyle güç kazanmış, ancak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilanından sonra bu güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. Bu noktada, Türk Ocağı gibi kuruluşlar Bakü'de etkili olmaya çalışmış, ancak İngilizlerin müdahalesi ve sosyalist grupların direnciyle karşılaşmışlardır. Türk Ocağı, yalnızca kültürel ve akademik faaliyetler yürüten bir yapı olmaktan öte, toplumsal bir hareketin parçası olarak görülebilir.

4. Bakü Türk Ocağı'nın Yeniden Açılması Yönünde Girişimler

İngilizlerin 1919 yılının Ağustos ayında Bakü'yü terk etmeleriyle birlikte Azerbaycan hükûmeti üzerindeki dış baskı ortadan kalkmış, bu gelişme sosyal ve siyasi hayatta da doğrudan etkisini göstermiştir. İngiliz idaresinin müdahalesiyle faaliyetlerine son verilen Bakü Türk Ocağı'nın yeniden faaliyete geçmesine yönelik girişim de bu dönemde gündeme gelmiştir. Aralık 1919'da İngilizlerin Bakü'yü terk etmesinden sonra Türk Adem-i Merkeziyyet Müsavat Partisi'nin Bakü şubesinin teşebbüsü ile Türk Ocakları yeniden faaliyete başlamıştır (Aşırılı, 2016, s. 35). Nitekim İngilizlerin şehirden ayrılmasından yaklaşık bir ay sonra, 18 Eylül 1919 tarihli Azerbaycan gazetesinde yayımlanan ve “Bakü Haberleri” başlığı altında verilen “Bakü'de Türk Ocağı” başlıklı haberde, söz konusu cemiyetin yeniden faaliyete geçirilmesine dair atılan adımlardan bahsedilmektedir (Azerbaycan, 1919, № 276). Haberde, dönemin siyasi koşulları gereği Bakü'de siyasi partilerin henüz açık şekilde faaliyet göstermelerine izin verilmediği bir ortamda, Müsavat Partisi üyelerinin girişimi ve partinin Bakü komitesinin desteğiyle Türk Ocağı adlı bir cemiyetin tesis edildiği belirtilmektedir. Aynı haberde, bazı gönüllü teşkilat mensubu subayların bu cemiyeti yeniden canlandırmak istedikleri ve bu doğrultuda, geçmiş döneme ait mevcut belge ve izlerin kendilerine teslim edilmesi amacıyla Müsavat Partisi'ne başvuruda bulundukları ifade edilmektedir. Ayrıca, cemiyetin yeniden teşkili için gerekli olan girişimin, kuruluş yetkisinin yalnızca Müsavat Partisi'ne ait olması ve sürece Müsavat'tan iki temsilcinin de dâhil edilmesi şartıyla kabul edildiği ve

desteklendiği belirtilmiştir. Ancak bu haberde, bahsi geçen gönüllü teşkilat subaylarının kimlikleri açıklanmamıştır.

Öte yandan, 23 Eylül 1919 tarihli *Azerbaycan* gazetesinin 280 numaralı sayısında, bu subayların kimler olduğu ve Ocağın açılış sürecine dair diğer ayrıntılar yer almaktadır (Azerbaycan, 1919, № 280). Bu sayıda yine “Bakü Haberleri” başlığı altında verilen “Türk Ocağında” başlığı ile verilen haberde *Azerbaycan* gazetesinin önceki sayılarında, bir grup Türk subayı tarafından Müsavat Fırkası’na yapılan başvuruda, yaklaşık bir yıl önce kendileri tarafından Bakü’de kurulan ve daha sonra kapanan Türk Ocağı’na ait belge ve defterlerin onlara devredilmesinin talep edildiği belirtilmişti. Aynı haberde, Müsavat Fırkası Bakü Komitesi’nin, Türk Ocağı’nın kuruculuk yetkisini elinde tutmak şartıyla bu talebi kabul ettiği de ileri sürülmüştü. Ancak birkaç gün sonra yayımlanan düzeltme niteliğindeki haberde, aktarılanların gerçeği tam olarak yansıtmadığı ifade edilmiştir. Haberde birinci olarak, başvuru sahiplerinin aslında yalnızca Türk subayları değil, aralarında Türkçü subayların da bulunduğu bir grup genç olduğu belirtilmiştir. Söz konusu Türkçü subayların ise kimler olduğu belirtilmemektedir. İkinci olarak ise, Türk Ocağı’nın kurucularının doğrudan Müsavat Partisi değil, partiye mensup bazı Türkçü şahıslar olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Ocağın kuruculuk imtiyazının doğrudan Müsavat Fırkası’na değil, bu bireysel Türkçü kuruculara ait olması gerektiği yönünde bir yaklaşım sergilenmiştir. Haberde ayrıca, Türk Ocağı’nı yeniden açma girişiminde bulunan teşebbüs heyeti tarafından, geçmişte Ocak faaliyetlerine katılmış kişilere bir duyuru yapılmaktadır. Buna göre, üyeliklerini devam ettirmek isteyenler aylık üç manat ödemek suretiyle üyeliklerini koruyabileceklerdir. Aynı zamanda, yeni üyelerin kabulüne de başlanacağı haberde ilan edilmiştir. Gazetenin Eylül ayında çıkan sayılarında bu iki haber dışında ocağın durumu ile ilgili her hangi bir bilgi verilmemektedir. Her ne kadar İngilizlerin Bakü’yü terk etmesi Azerbaycan hükûmetinin daha serbest hareket edebilmesine zemin hazırlamış olsa da, bu gelişmeyle birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti yeni bir işgal tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Rusya’dan yönelen Bolşevik baskısı ve ülke içindeki Bolşevik propagandası, devletin tüm kurumlarını ve meclisini kuşatma altına almış durumdaydı. Bu çalkantılı dönemde, Türk Ocaklarının bağımsız bir yapı olarak doğrudan faaliyette bulunduğu dair açık bir gözlem mevcut değildir.

5. Azerbaycan Gazetesi’nde Türk Ocakları Genel Merkezi Hakkındaki Haberler

Azerbaycan gazetesi, Türk Ocaklarının Bakü’deki faaliyetinin yanı sıra İstanbul’daki merkezine dair bilgilere de yer vermektedir. 1918 yılından itibaren Azerbaycan basınında yeralmaya başlayan yazılar, Türk Ocaklarının bölgedeki misyonunu, hedeflerini ve faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. 1918 yılında Türk Ocakları ile ilgili seçimler ve üyelik süreçleri, *Azerbaycan*

gazetesi aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştur. Bu bağlamda, Ocaklarda gerçekleştirilen ve planlanan seçimlerin yanı sıra, üyelik başvurularına dair ilanlar da gazetede yer almıştır. Türk Ocakları ile ilgili yayımlanan ilk seçim haberi, Ocağın İstanbul’daki merkezinde yapılan yönetim kurulu seçimlerine ilişkindir. 8 Ekim 1918 tarihli sayısında, İstanbul’da gerçekleştirilen Yönetim Kurulu, Hars Heyeti, Haysiyet Divanı ve Denetleme Heyeti seçimlerine dair bilgilere yer verilmiştir (Azerbaycan, 1918, № 9). Gazetenin haberine göre İdare Heyeti’nde Hamdullah Suphi Bey 132, Mehmed Emin Bey 123, Doktor Hasan Ferid Bey 112, Nüzhet Sabit Bey 68, Darülmualimin Müdürü Servet Bey 65, Halide Edib Hanım 63 ve İlyas Ragıp Bey 61 oy almıştır. İdare Heyeti ilk toplantısını yapmış, Mehmed Emin Bey başkan, Hamdullah Suphi Bey kâtip, Doktor Hasan Ferid Bey muhasebeci ve Servet Bey denetim sorumlusu olarak seçilmiştir. Hars Heyeti’nde Ziya Gökalp Bey 141, Hüseyinzade Ali Bey 112, Hamdullah Suphi Bey 111, Ağaoğlu Ahmed Bey 105, Halide Hanım 103, Köprülüzade Fuad Bey 102, Necib Asım Bey 94, Mehmed Emin Bey 80, Halim Sabit Bey 71 ve Velid Çelebi Efendi 68 oy almıştır. Haysiyet Divanı üyeleri Kazım Nami Bey 65, Ziya Gökalp Bey 59, Veliyüddin Bey 52, Ahmed Ferid Bey 49 ve Sadeddin Bey 40 oy alarak seçilmiştir. Teftiş Heyeti’ne Sadeddin Bey 91, Emin Ali Bey 66 ve Müfid Necdet Bey 63 oyla seçilmiştir. *Azerbaycan* gazetesinde yer alan Türk Ocakları Kongresi, 14 Haziran - 11 Temmuz tarihleri arasında yapılmış, 11 Temmuz’da yapılan seçimin sonuçları *Türk Yurdu* dergisinin Ağustos 1918’de yayınlanan 161. sayısında haber yapılmıştır (Sarinay, 1994, s. 135; Türk Yurdu, 1918, 161). *Azerbaycan* gazetesi ise aynı haberi 8 Ekim 1918’de okuyucularına duyurmuştur. Gazetenin 6 Kasım 1918 yılında yayınlanan 32 no’lu sayısında *Türk Ocağı* başlıklı yazıda Ocağın 22 maddeden ibaret tüzüğü ve amaçları ifade edilmiştir (Azerbaycan, 1918, № 32). Ocağın tüzüğüne dair maddelerin sıralanmasından önce verilen kısa paragrafta Türklüğünü seven, milletine yardım etmek isteyen her bir aydın Türkün, Ocağın başına toplanmasını, Ocağı kendi gayret ve yardımları ile aydınlatması ve böylelikle Ocağın da kendi ışığı ile Türk milletini aydınlatması gerektiği vurgulanmaktadır.

Türk Ocakları ile ilgili yapılan değerlendirmeler kapsamında gazete, Ocağın faaliyetlerine yer verildiği gibi dönemin önemli siyasi gelişmelerine karşı tutumlarını da kamuoyuyla paylaşmıştır. Gazetenin 16 Nisan 1919’da yayınlanan sayısında “Türkiyə əfkari-Ümumiyyəsinin həyəcanı” başlıklı yazıda İstanbul’un Türklerin elinden alınacağı ve Doğu Anadolu’nun Türkiye’den koparılacağı yönünde bazı ihtimallerin gündeme geldiği belirtiliyor. Habere göre, bu söylentiler Türkiye kamuoyunda büyük bir endişe ve huzursuzluk yaratmış; toplum adeta kaygı ve heyecan içinde bırakılmıştır. Yazıya göre, yalnızca hükümet çevreleri değil, ülkenin dört bir yanındaki çeşitli kesimler de bu gelişmelere tepki göstermiştir. Toplumun farklı sınıflarından gelen bu tepkiler, çeşitli dernek ve cemiyetler aracılığıyla somut biçimde ortaya konmuş (Seyhan,

2024, s. 184); bu kurumlar, kendi görüş ve taleplerini Müttefik Devletlere bildirmişlerdir. Haberde özellikle Türk Ocağı cemiyetinin tutumuna dikkat çekiliyor. Buna göre cemiyet, hazırladığı bir muhtıra ile İstanbul'daki Müttefik devlet temsilciliklerine başvuruda bulunmuş ve İstanbul'un işgal edilmesi ile Doğu Anadolu'nun Türkiye'den ayrılması yönündeki girişimlere karşı duyulan rahatsızlığı açık bir dille ifade etmiştir (Azerbaycan, 1919, № 158). Millî Mücadele yıllarında Türk Ocaklarının üstlendiği milliyetçi ve kamuoyu oluşturuocu rolü gösteren gazetede yayımlanan bu metin dikkat çekici bir örnektir. Bu bildiride Ocak üyeleri, başta İstanbul, İzmir ve doğu vilayetleri olmak üzere Anadolu'nun bazı bölgelerinin anavatanından koparılacağı yönündeki söylentilere sert bir tepki göstermektedir. Avrupa kamuoyuna ve özellikle barış konferansı temsilcilerine hitaben yazılan metinde, bu tür haberlerin Türk milletine yönelik bir "intikamcı propaganda" olduğu vurgulanmakta ve Wilson ilkeleri çerçevesinde bölge halkının milliyet esasına göre belirlenmiş iradesine aykırı düşeceği belirtilmektedir. Bildiride, adı geçen bölgelerdeki Türk-İslam nüfusunun ezici çoğunluğu hatırlatılarak, olası bir ayrılmanın Anadolu'nun "başını gövdesinden ayırmak" anlamına geleceği ve bu durumun yalnızca Türk milletini değil, bölgeyi bekleyen büyük bir iç savaşı da tetikleyeceği ifade edilmektedir. Çanakkale'de verilen büyük mücadeleye ve Türk gençliğinin fedakârlığına atıf yapılan metinde, Türk milletinin yalnızca vatanını savunduğu, saldırgan bir niyet taşımadığı özellikle vurgulanmakta; Çarlık Rusyası'na karşı bir savunma refleksiyle savaşa dâhil olunduğu belirtilmektedir. Bildirinin sonunda ise barış ve adalet iddiasında bulunan Batılı devletlere, Türk milletinin en temel ve meşru hakkı olan vatan sevgisinin cezalandırılmaması gerektiği söylenmiştir. Bu bildiri, Türk Ocaklarının sadece kültürel değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal alanda da aktif bir savunucu ve sözcü rolü üstlendiğini açıkça göstermektedir. Türk Ocakları'nın varlığı, sadece bir kültürel ve eğitim hareketi olarak değil, aynı zamanda siyasal bir varlık olarak da değerlendirilebilir. İstanbul'da gerçekleştirilen seçimler, Osmanlı-Türk aydınlarının yönlendirdiği bir süreçken, Bakü'deki seçimler ve faaliyetler doğrudan Türkçülük hareketinin bir parçası olarak ele alınmaktadır. Türk Ocakları'nın faaliyetleri, Osmanlı'dan sonra Türk dünyasında entelektüel ve milli bilinç oluşturma sürecinin bir parçasıdır. İstanbul'da örgütlenmiş olması, Ocağın Osmanlı-Türk aydınları tarafından yönlendirilmesini sağlarken, Bakü'deki faaliyetleri ise Türkçülüğün sınır ötesi etkisini genişletmeye yönelik bir adım olarak görülebilir.

Sonuç

Araştırmada 1918-1920 yılları arasında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin resmi yayın organı olan *Azerbaycan* gazetesinde yer alan Türk Ocakları ile ilgili haber ve yazılar temel alınarak Bakü Türk Ocağı Şubesi'nin açılışı ve faaliyetleri ele alınmıştır. Ocak, Azerbaycan'daki Türk milliyetçiliğini teşvik etmek, kültürel ve eğitimsel faaliyetler yürütmek ve Osmanlı Türkleri ile Azerbaycan

Türkleri arasındaki bağları güçlendirmek amacıyla kurulmuştur. 1918 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Azerbaycan'daki Türkçü aydınlar, Bakü'de bir Türk Ocağı şubesi açılması fikrini gündeme getirmiştir. Azerbaycan basınında, özellikle *Azerbaycan* gazetesinde, İstanbul'daki Türk Ocakları'nın çalışmaları ve Bakü'de bir şubenin açılmasının önemi sıkça vurgulanmıştır. *Azerbaycan* gazetesi, Türk Ocaklarının faaliyetlerini, şube açma sürecini, yapılan etkinlikleri ve toplumsal katkılarını ayrıntılı şekilde okuyucularına aktarmıştır. Gazete, hem Ocağın amaç ve misyonunu duyurmuş, hem de üyelik çağrıları yaparak toplumun ilgisini çekmeye çalışmıştır. Ocak faaliyetlerinin yalnızca Bakü ile sınırlı olmadığı, İstanbul'daki merkezi ve diğer Türk coğrafyalarındaki yankıları da *Azerbaycan* gazetesinde yeralmıştır. Türk Ocakları Bakü Şubesi kuruluş sürecinde birçok bürokratik ve lojistik engelle karşılaşmıştır. Bakü'deki yerleşke sorunu, İşçi Kulübü ile yaşanan mülkiyet anlaşmazlığı gibi problemler, Ocak'ın faaliyetlerini sürdürmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca, İngiliz işgal yönetiminin Bakü'ye girişi ve Sovyetlerin Azerbaycan'ı işgal etmesi, Ocak'ın faaliyetlerinin durdurulmasına yol açmıştır. Böylelikle aynı dönemde İstanbul'daki Türk Ocakları genel merkezinin işgal güçleri tarafından kapatılması olayını Türk Ocakları Bakü Şubesi de yaşamıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Türk Ocaklarına genel olarak olumlu bakmış ve bürokratik destek sağlamıştır. Ancak işgal ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle bu destek uzun vadeli olmamış ve Türk Ocakları Bakü Şubesi 1920 yılında Sovyet yönetimi tarafından kapatılmıştır. Türk Ocaklarının Azerbaycan'daki faaliyetleri, Türk dünyasının kültürel ve siyasi birliği açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Türk Ocakları Bakü Şubesi'nin kuruluşu ve faaliyetleri, çeşitli kesintiler ve aralıklarla 113 yıldır varlığını sürdüren Türk Ocaklarının, Türkiye dışında faaliyet yürüten tek şubesi olması bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Ocağın günümüzde Azerbaycan'da yeniden tesis edilmesi, Türkiye dışındaki faaliyetlerinin sürekliliği açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. 1918 yılı koşullarında, Türk Ocakları işgal güçlerinin hedefi hâline gelmişken ve bazı Ocaklılar, Türk Ocağının yalnızca Türkiye ile ilgilenmesi gerektiğini savunurken, Bakü'de bir şubenin açılması ve Türk dünyasına yönelişin sembolik olarak bu şehir üzerinden gerçekleştirilmesi son derece dikkat çekicidir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Azerbaycan'daki deneyim, Türk Ocaklarının çağımızda farklı coğrafyalarda nasıl bir model olabileceğine dair de önemli ipuçları sunmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Kör hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Bu çalışmaya yazarlardan Oder ALİZADE %50, Mehmet Fatih SANSAR %50 oranında katkı yaptıklarını beyan etmişlerdir.

Etik Komite Onayı: Yazarlar tarafından çalışmanın etik kurul iznine tabi olmadığı bildirilmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar çalışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çalışma ile ilgili potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

KAYNAKÇA

- Akarslan, Z. (2022). Azerbaycan'da hapsedilmiş bir aydın: Ahmed Bey Pepinov (1893-1938). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 22(1), 1-19.
- Akarslan, Z. (2024a). Azərbaycan gazetesinə görə “Karabağ”ın son günləri”. *ETÜT Dergisi*, 9, 76-85.
- Akarslan, Z. (2024b). Azerbaycan'da bağımsızlığa adanmış bir ömür: Fethali Han Hoyski (1875-1920). *Gazi Türkiyat*, 34, 129-149.
- Akarslan, Z. (2025). *Azerbaycan siyasi tarihinde Fethali Han Hoyski (1875-1920)*. Tesam Yayınları.
- Akçuraoglu, Y. (2009). *Türk Yılı 1928* (A. Tekin ve A. Z. İzgöer, haz.). Türk Tarih Kurumu.
- Akyüz, Y. (1986). Türk Ocakları. *Belleten*, 50(196), 201-228.
- Aşırılı, A. (2016). *Türk Ocağı Azerbaycan'da*. Türk Ocakları İstanbul Şubesi.
- Aşırılı, A. (2023). *Azərbaycan Mətbuat Tarixi (1875-1920)*. Elm və Təhsil.
- Aydın, S. (2010). *Modernleşme ve milliyetçilik* (2. bs.). Gündoğan.
- Azerbaycan Gazetesi. (1918-1919). Sayılar: 8, 9, 15, 23, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 47, 50, 52, 53, 55, 57, 68, 127, 158, 258, 276, 280.
- Azerbaycan Respublikası Devlet Arşivi (ARDA) (Bakü). f. 894, siy. 10, iş. 192; f. 897, op. 1, d. 22a, l. 4; f. 897, op. 1, d. 22, l. 21-22.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) (İstanbul), Hariciye Nezareti, Siyasi Kalemi (HR. SYS): nr. 2372/1/7; nr. 2398/2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), fon kodu: 930-1-0-0, yer kodu: 3-39-1.
- Georgeon, F. (2023). *Osmanlı-Türk modernleşmesi 1900-1930* (A. Berktaş, çev.; 6. bs.). Yapı Kredi Yayınları.
- İme, G. (2025). Mehmet Emin Resulzâde'nin İstanbul'daki diplomatik misyonu (Haziran-Ekim 1918). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 25(1), 1-34.
- Kerimli, T. (Ed.). (2021-2025). *Azərbaycan qəzeti (Transliterasiya)* (M. Genceli ve A. Ağaoğlu ile). ADA Universiteti.
- Landau, J. M. (1999). *Pantürkizm* (M. Akın, çev.). Sarmal.

- Mahmudov, Y. (Ed.). (2005). *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası* (C. 2).
- Meyer, J. H. (2021). *İmparatorluk arası Türkler (1856-1914)* (R. Akman, çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Nalbantyan, Z. V. (2011). *Ermeni cephesinden Panturanizm*. Doğu Kütüphanesi.
- Nusretoğlu, T. (2022). Bağımsızlığının ilk yıllarında Azerbaycan'ın sosyo-kültürel öze dönüş süreci ve Türkiye'nin rolü. *Karadeniz Araştırmaları*, 19(73), 1-11.
- Nüsratoğlu, T., ve Nəcəf, N. Ə. (2024). *Türk dövlətləri və mədəniyyətləri tarixi*. Çapar.
- Önen, N. (2005). *İki Turan: Macaristan ve Türkiye’de Turancılık*. İletişim.
- Özdoğan, G. G. (2019). “*Turan*”dan “*Bozkurt*”a: *Tek Parti döneminde Türkçülük (1931-1946)*. İletişim.
- Sarınay, Y. (1994). *Türk milliyetçiliğinin tarihi gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*. Ötüken.
- Seyhan, Ö. (2024). İkinci Dünya Savaşı yıllarında sağ ve sol cenahta milliyetçilik ve hümanizm anlayışı: *Türk Yurdu ve Yurt ve Dünya* dergisi kıyaslaması. *Atatürk Yolu Dergisi*, (74), 182-198.
- Seyhan, Ö. (2025). Türk milliyetçilerini birleştirme hedefine yönelik bir ülkü hareketi: *Mefkûre* dergisi. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 129-152.
- Seyhan, Ö. (2025). Türk Ocaklarının ikinci döneminde din, laiklik, ahlak ve bilim tartışmaları (1949-1970). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13(43), 146-167.
- Tanrıöver, H. S. (1987). *Dağ yolu I* (F. Tevetoglu, haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Türk Yurdu*. (1918). 7(161)

EXTENDED SUMMARY

The Turkish Hearths (Türk Ocakları) were established on March 25, 1912, in Istanbul with the aim of strengthening Turkish nationalism, preserving Turkish culture, and passing it on to future generations. Its founders included prominent intellectuals such as Yusuf Akçura, Ahmet Agayev, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Halide Edib Adivar, and Hamdullah Suphi Tanrıöver. The organization emerged in an intellectual environment marked by political and social upheavals in the late Ottoman period, promoting national unity and cultural preservation. During this period, the Ottoman Empire was in decline due to the Balkan Wars, World War I, and subsequent occupations, leading to the rise of Turkish nationalism. Supported by the Committee of Union and Progress (CUP), the Turkish Hearths aimed to foster national identity, cultural unity, and modernization. These objectives resonated beyond the Ottoman territories, especially among Azerbaijani intellectuals, who were eager to establish a branch in Baku following the establishment of the Azerbaijan Democratic Republic (ADR) in 1918.

This study is based on a qualitative content analysis of the “Azerbaijan” newspaper, the official publication of the ADR, between 1918 and 1920. The newspaper’s archives were examined to identify reports, articles, and announcements related to the Turkish Hearths. Historical interpretation and contextual analysis methods were employed to

assess the role of Turkish Hearths in Azerbaijani nationalism, intellectual discourse, and cultural development. The study also considers secondary sources to provide a broader historical perspective on the subject.

The “Azerbaijan” newspaper, the official publication of the ADR, was published between September 15, 1918, and April 28, 1920, and played a crucial role in documenting political, social, and cultural developments in the region. The newspaper was initially printed in Ganja for its first four issues and then continued in Baku, publishing a total of 443 issues. The editorial team included leading Azerbaijani and Turkish intellectuals such as Ceyhun Bey Hajibeyli, Shafi Bey Rustembeyli, Uzeyir Bey Hajibeyli, and Halil Ibrahim. From 1918 onwards, the Turkish Hearths gained significant coverage in the “Azerbaijan” newspaper. The newspaper provided detailed reports on the activities of the Istanbul headquarters, the necessity of opening a branch in Azerbaijan, its responsibilities to society, membership registration announcements, and conferences organized at the Baku branch. The “Azerbaijan” newspaper served as an important medium for fostering intellectual exchange between Azerbaijani and Ottoman intellectuals, reinforcing cultural and political ties between the two regions.

Following the establishment of the ADR, Azerbaijani nationalists and intellectuals emphasized the need for a Turkish Hearths branch in Baku. The newspaper played a pivotal role in this process, frequently discussing the significance of such an institution in strengthening cultural ties between Azerbaijan and Turkey. The Baku branch was officially initiated on September 24, 1918, when Azerbaijani intellectuals such as Ahmet Cevat, Abdullah Shaik, Veli Mikayilzade, Abbasgulu Kazimzade, and Tagi Nagizade applied to the Baku City Command for permission to establish the branch. Despite bureaucratic obstacles and delays in obtaining formal approval, the Baku branch began organizing conferences, youth meetings, and intellectual discussions. The branch headquarters, located on Nikolayevski Street in a building previously used as a Workers’ Club, became an intellectual hub where Azerbaijani and Ottoman scholars exchanged ideas. The Turkish Hearths in Baku facilitated knowledge-sharing, educational activities, and the promotion of Turkish national identity.

Although the Baku branch quickly became a center for intellectual and cultural activities, it faced numerous political and ideological challenges. The newspaper documented internal criticisms of the organization, including concerns about inadequate publicity for events and ineffective membership recruitment. Additionally, the Turkish Hearths faced opposition from socialist groups and the British administration in Baku. The building dispute with the Socialist Workers’ Club, as covered by the “Azerbaijan” newspaper, highlighted the political tensions between nationalist and socialist factions in Azerbaijan. Moreover, the British General William M. Thomson, who arrived in Baku in 1919 as part of the Allied occupation, imposed restrictions on nationalist activities, viewing them as potential threats to British interests in the region. The Turkish Hearths leaders sought to negotiate with the British authorities, but political instability and foreign interventions made it increasingly difficult to maintain their operations.

Despite its challenges, the Baku branch of the Turkish Hearths played a crucial role in shaping Azerbaijani nationalism and fostering intellectual exchanges between Turkish and Azerbaijani scholars. Conferences organized at the Hearths, including speeches by figures like Mehmet Emin Resulzade, emphasized the importance of national

consciousness and cultural unity. The newspaper’s reports demonstrate how the Turkish Hearths were perceived as a unifying force for the Turkic world, promoting educational and cultural initiatives aimed at strengthening national identity. However, with the Soviet occupation of Azerbaijan in April 1920, the Turkish Hearths Baku branch was forcibly shut down, marking the end of its influence in the region. The closure of the branch was part of a broader Soviet policy aimed at suppressing nationalist movements and assimilating Turkic communities into the Soviet ideological framework.

The Turkish Hearths’ presence in Azerbaijan, as documented by the “Azerbaijan” newspaper, reflects a significant chapter in the history of Turkic nationalism. The organization served as an intellectual and cultural bridge between Ottoman and Azerbaijani Turks, fostering a shared sense of identity and unity. However, political instability, ideological conflicts, and foreign interventions limited the long-term impact of its activities in Baku. The “Azerbaijan” newspaper remains a crucial primary source for understanding the role of the Turkish Hearths in the Turkic world during the early 20th century. Its coverage of the organization provides insights into the broader dynamics of nationalism, cultural preservation, and political struggles in the post-Ottoman and pre-Soviet periods. Future research on this topic can further explore the long-term influence of the Turkish Hearths on nationalist movements in Azerbaijan and beyond.

EKLER

1918					
Eylül-Ekim		Kasım		Aralık	
№ 8. 9. 15. 23.		№ 32. 33. 35. 37. 38. 39. 40. 47. 50. 52.		53. 55. 57. 68.	

1919					
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
-	-	№ 127.	№ 158.	-	-
Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
-	№ 258	№ 276, 280.	-	-	-

1920			
Ocak	Şubat	Mart	Nisan
-	-	-	-

Ek 1: “Azerbaycan” gazetesinde 1918-1920 yılları arasında Türk Ocaklarına dair haberlerin yer aldığı sayıların aylara göre dağılımı. (Doğrudan Türk Ocağı ile ilgili olmayan ve Ocağın faaliyetinden bağımsız olarak Ocak binasında yapılan etkinliklere dair duyurular bu bağlamda esas alınmamıştır.)

[illegible]

Ek 2: Azerbaycan Gazetesi'nin Türk Ocağına dair ilk haberi (7 Ekim 1918, Sayı 8)